

Rapport: Skolan och barn som far illa; en förundersökning om skolpersonalens situation vid anmälan enligt SoL, 14 kap §1

Enligt socialtjänstlagen SoL 5 kap 1§ har kommunen ansvar för goda och trygga uppväxtförhållanden för barn och ska ingripa om föräldrar inte kan ge den omsorg som barnet behöver. Myndigheter vilkas verksamhet berör barn och anställda vid dessa myndigheter har anmälningsskyldighet om förhållanden som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa enligt ovan enligt SoL 14 kap §1.

Detta innebär att barn i skolålder som far illa blir beroende av att såväl socialtjänsten som skola är effektiva inom sina ansvarsområden och dessutom har en väl fungerande samverkan. Personal som möter barn i sin verksamhet blir därför viktiga redskap för att uppmärksamma barn som far illa. Det har visat sig tidigare att skolpersonal kan se anmälningsskyldigheten som ett verktyg för att hjälpa barnet och reda ut problem i familjen men kan också känna oro att en anmälan ska skada relationen, svika elevens förtroende och på så sätt förstöra möjligheten att hjälpa eleven. Mycket talar för att de anmälningar som görs endast avspeglar toppen av ett isberg av den faktiskt sviktande omsorg barn är offer för.

Mötet med sårbara och utsatta personer kan upplevas moraliskt påfrestande och moralisk stress kan uppstå i situationer när det som uppfattas som det rätta att göra inte stämmer överens med den praktiska verkligheten och vid obalans mellan uppgifter och krav. Detta innebär risk för ohälsa, sjukdom och sjukskrivningar. Försäkringskassans statistik visar att sjukskrivningar för stressrelaterade sjukdomar och psykiatriska diagnoser ökar dramatiskt. Statens beredning för medicinsk utvärdering har sammanställt forskning som visar att en spänd arbetssituation, med obalans mellan krav och egen kontroll, samt pressande arbetssituation med stress och ökad belastning ökar risken för depression.

Situationen, för dem som omfattas av lagen om anmälningsskyldighet när barn far illa, kan vara påfrestande och därför var syftet med denna förstudie att undersöka skolpersonalens situation vid överväganden kring barn som far illa.

Frågeställningar

-Hur beskriver och resonerar skolpersonal då ett barn misstänks fara illa?

-Vilket inflytande på arbetssituationen upplever a) skolsköterskor, b) skolläkare, c) skolpsykologer, d) lärare, f) skolkuratorer g) rektorer h) fritidspersonal, i) extra resurspersoner, då de misstänker att barn far illa och då anmälan till socialtjänsten görs enligt lagen om anmälningsskyldighet om förhållanden som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa för ett barns skydd?

-Vilket inflytande på eget välbefinnande upplever a) skolsköterskor, b) skolläkare, c) skolpsykologer, d) lärare, f) skolkuratorer g) rektorer h) fritidspersonal, i) extra resurspersoner, då de misstänker att barn far illa och då anmälan till socialtjänsten görs enligt lagen om anmälningsskyldighet om förhållanden som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa för ett barns skydd?

-Hur beskriver personalen de organisationella förutsättningarna och samverkan mellan olika professioner och myndigheter i samband med överväganden kring barn som far illa?

-Hur beskriver personalen skolans insatser riktade till barnet och familjen före och efter en anmälan?

Resultat

Under våren genomfördes intervjuer på sex olika skolor. Skolorna var olika stora och det var flest deltagare på de två största skolorna. Tre av skolorna var belägna i storstad, två i en mindre stad och en skola låg på landsbygden. En av skolorna drevs i privat regi medan övriga drevs av kommunen.

Totalt deltog 32 skolpersonal i studien med en medelålder av 52 år, där den yngsta var 26 år och den äldsta av skolpersonalen var 65 år. Könsfördelningen var 27 kvinnor och 5 män. Bland deltagarna fanns tio lärare och förskolelärare, fem skolsköterskor och fem rektorer, tre var specialpedagoger. Tre av deltagarna var sju konsulenter, två var kuratorer samt två psykologer. Den vanligaste grundutbildningen var lärare. Flertalet har genomgått en vidareutbildning. I medeltal hade skolpersonalen en anställningstid på 8 år på nuvarande skola som arbetsplats.

Deltagarna berättade om minst var sitt fall där de misstänkte att ett barn de hade kontakt med i skolan far illa. I intervjuerna togs sammanlagt 63 fall upp och av dessa berörde drygt en tredjedel pojkar (24 av 63).

I samband med intervjuerna fick deltagarna användas också några frågeformulär som specifikt berörde omsorgssvikt hos barnen, moralisk reflektion, arbetsrelaterad moralisk stress och etiskt klimat samt allmän hälsa. Frågeformulären var tidigare utformade och validerade för andra sammanhang och anpassades nu till skolmiljö. Formulären hade fasta svarsalternativ samt några öppna frågor.

Berättelserna

Grund för oro

I berättelserna exemplifierades vad som låg till grund för att personalen uppfattade att barnet far illa. Det kunde röra sig om försummelse, vanvård, och våld mot barnet inklusive sexuella övergrepp. Det kunde röra både brister i omsorgsförmåga gällande såväl trygghet och samspel som kläder och mat. Oklar och olovlig skolfrånvaro var ett återkommande problem som kunde vara svårt att samspela med föräldrar om.

Anmäla eller inte

De flesta fall av oro som deltagarna berättade om hade lett till en anmälan till socialtjänsten men i elva fall hade på grund av olika omständigheter ingen anmälan gjorts.

Det bästa för barnet

Deltagarna förmedlade att det var svårt att veta vad som kunde vara det bästa för barnet. Oro som inte genast ledde till en anmälan innebar en stor påfrestning, samtidigt uttryckte några av de intervjuade att de inte alls kände någon tvekan utan agerade och anmälde direkt. Det senare var oftast i fall av våld mot barnet.

Relationen med föräldrarna

I intervjuerna framträdde en övertygelse om att en anmälan kunde skada förtroendet mellan den intervjuade och föräldrarna och även farhågor om att relationen med barnet skulle brytas. Endast några få av skolpersonalen kunde berätta om de motsatta förhållandena.

Negativa konsekvenser

En överaskande stor del av de intervjuade hade fått negativa konsekvenser av att följa denna lag. Många hade utsatts för hot och aggression från föräldrarna och att barnen hade nekats fortsatt kontakt med dem. Det förekom att skolpersonalen hade blivit ifrågasatta i såväl den egna verksamheten som från personal socialtjänsten. Ett flertal av barnen hade blivit besvikna och arga över händelseutvecklingen efter att de anförtrott skolpersonalen.

Allra mest framträdande i intervjuerna var en frustration över att samverka med socialtjänsten inte fungerade. Många av de intervjuade kunde inte se någon positiv effekt av att de anmälde. Många gånger ansåg personalen att det bästa för barnet inte var att anmäla till socialtjänsten för att inte ytterligare förvärra situationen för barnet. Flera av de intervjuade förmedlade stress och annat obehag relaterat till överväganden när barn far illa.

Fortsatt oro för barnet

När skolpersonalen hade börjat oroa sig för ett barn fortsatte denna oro oftast länge efteråt. Det fanns exempel på detta både i fall då oron det lett till en anmälan och i fall då ingen anmälan gjorts.

Frågeformuläret-omsorgssvikt

Omsorgssvikt definieras som observerade tecken på fysiska övergrepp, vanvård, försummelse samt känslomässig otillgänglighet i föräldra-barn relationen. Skolpersonalen ombads att berätta om någon eller några specifika situationer där de övervägt att anmäla till socialtjänsten att ett barn far illa och samtidigt fylla i formulär om omsorgssvikt där frågorna utgick från skolpersonalens observerade tecken hos det aktuella barnet. Det kunde även finnas tecken som de inte själva hade observerat men som var relevant genom tillförlitlig källa till exempel socialtjänst, sjukvård eller domstol.

Skolpersonalen förmedlade att frågorna i instrumentet hade adekvata frågor och många uttryckte att detta skulle vara ett bra hjälpmedel för att konkretisera i många fall vaga oroskänslor. Sammanlagt ingick i skolpersonalens relaterade "fall", 32 barn. Av dessa barn var 19 pojkar och 12 flickor med en medelålder på 11 år. Det vanligaste inrapporterade tecknet på omsorgssvikt var försummelse, vanvård och känslomässig otillgänglighet från föräldrar. När det gäller försummelse var tecken på trötthet hos eleven det vanligaste. Skolpersonal bedömde att föräldrar inte kunde möta barnet på dess nivå i hälften av de rapporterade fallen. Även oförutsägbarhet i barnets liv rapporterades i hälften av fallen. Våld i hemmet uppmärksammats i något färre fall och oförmåga att anpassa sig till barnets behov, att lämna barnet utan tillsyn förekom i knappt hälften av de rapporterade fallen. Likaså att barnet isolerades och fick begränsad möjlighet att träffa andra och otillåten frånvaro, skolk. Observerade blåmärken var mer sällsynt men förekom i fem av de rapporterade fallen.

Skolpersonalens upplevelse av sin arbetssituation

Frågeformulären- moraliska reflektioner, arbetsrelaterad moralisk stress och etiskt klimat hade både fasta och öppna frågor. Svartalternativen var utformade med ordinalskala så att deltagarna angav i vilken utsträckning de höll med om påståendena. Deltagarna fann frågorna adekvata även om någon fråga var lite mer svårtolkad. Bearbetningar av resultaten har gjorts med hjälp av statistikprogrammet SPSS.

Moraliska reflektioner i skolmiljö

Svarsalternativen var numrerade med siffrorna 1-6 där 1 står för instämmer inte alls i påståendet och siffran 6 står för instämmer helt i påståendet. I svaren framkommer att skolpersonalen som grupp i hög grad, anser att de har god förmåga att uppfatta elevernas behov och att det var till stor hjälp för dem i arbetet. De instämmer i hög grad med att de har personligt ansvar för att eleverna får en god skolgång. Egen förmåga att tala med elever om svåra saker, att vara uppmärksam på balansen mellan möjligheten att göra gott och risken att göra ont skattades som relativt hög. Skolpersonalen ansåg också att de hade en god förmåga att uppfatta att en elev far illa och att de ofta gör mer än de orkar.

Arbetsrelaterad moralisk stress

Arbetsrelaterad moralisk stress kan beskrivas som en känslomässig och fysisk reaktion som kan uppstå när anställda upplever att de inte kan handla utifrån sina uppfattningar om vad som är etiskt rätt i specifika situationer. Svarsalternativen gavs i en sexgradig skala, där sex står för dagligen. I svaren framkommer att skolpersonalen som grupp i relativt hög grad uppger att de ofta inte hinner göra tillräckligt för eleverna, kände sig fysiskt trötta och maktlösa. Likaså att de ofta inte kan utföra sina arbetsuppgifter som de önskar och att har dåligt samvete för att de inte gör tillräckligt.

Etiskt klimat på skolorna

Det etiska klimatet handlar om faktorer på en arbetsplats som bidrar till att personal kan uppmärksamma etiska problem i syfte att ge elever en god skolgång. Svarsalternativen var här en skala med alternativen 1-5 där siffran 1 står för instämmer inte alls i påståendet och siffran 5 står för instämmer helt i påståendet. Skolpersonalen skattade det etiska klimatet i de undersökta skolorna i helhet som gott. De uppgav i hög grad att deras kollegor lyssnar på dem när de har problem, att de har kompetenta kollegor och att de olika yrkeskategorierna kunde hjälpa dem med svåra saker. Likaså uppgav de i hög grad att de litar på och att de respekterar sin chef och att chefen stödjer dem. Skolpersonalen var något mindre nöjda med hur konflikter hanterades på skolan och hur olika aktörers känslor beaktades.

Allmän hälsa

Intervjuerna avslutades med frågan om hur deltagarnas allmänna hälsa påverkades under anmälningsprocessen. Deltagarna tillfrågades om dessa situationer haft inflytande på sinnestämning, inre spänning, sömn, matlust och koncentrationsförmåga.

Deltagarna rapporterade inflytande på sinnestämning och inre spänning och att de känt oro för de aktuella barnen. Under perioder av anmälningsprocessen var det svårt att sova och koppla av från tankar på jobbet under fritiden. Sjukskrivningsperioder som kunde vara relaterade till dessa påfrestningar förekom.

Avvikelser i projektet utifrån projektbeskrivningen

Vi hade för avsikt att intervjua åtta personal från sex skolor. Det skulle ha inneburit 48 deltagare men deltagarantalet slutade med 32, trots att vi förlängde vår datainsamling in i maj månad. Däremot fick vi ett omfattande datamaterial och den eftersträvade spridningen av olika yrkeskategorier. Därmed har ändå en god representativitet uppnåtts från den personal som kan anses ha den närmaste kontakten med barnen och på så sätt mest berörs av överväganden kring barnens situation. Utifrån

den rika information som deltagarna delade med sig av sina erfarenheter har vi fått en bra bild av personalens situation när de överväger att anmäla att ett barn far illa till socialtjänsten.

Rektorerna på alla skolor utom en deltog i intervjuerna och därmed fick vi också information om deras situation i de anmälningsärenden de hade erfarenhet av. Samtidigt har vi utifrån vårt resultat kommit fram till att en fördjupad kunskap om hur rektorer i sin egenskap av chef går tillväga vid anmälningar eller övervägande att anmäla, kan ytterligare underlätta följsamheten till anmälningsplikten. Det är också av vikt att få en förståelse för i socialtjänsten handlande och hur detta kan underlätta samverkan med skolor. Vi har därför ansökt om ytterligare medel från AFA försäkringar för att genomföra fokusgruppsintervjuer med rektorer och arbetsledare inom socialtjänsten.

Insatser som skett och planeras för att resultatet ska komma till praktisk användning i arbetslivet

Vi har under studiens gång haft fortlöpande kontakt med skolledningen i de kommuner som deltagit. Rektorerna vid deltagande skolor har visat stort intresse för studien och samtliga deltagare har uttalat att de ser fram emot att få ta del av resultatet. Många har även uttalat att de gärna skulle se åtgärder som kunde underlätta deras övervägningar då de oroar sig för att de barn de möter inte har det bra. Instrumentet som skattade omsorgssvikt fick ett stort intresse och sågs som ett stöd för att specificera faktorer som tidigare gett dem en mer vag känsla att något inte står rätt till.

De skolor som deltar har erbjudits en presentation av resultatet och kommer att erbjudas möjlighet att delta i kommande studier.

Vetenskapliga publikationer

Studien har lett till fyra artikelmanus som är under bearbetning:

Forsner M, Elvhage G. Challenges when Swedish school professionals consider reporting child neglect and abuse.

Forsner M, Elvhage G. Swedish school professional narratives about worrying and report child neglect and abuse.

Elvhage G, Forsner M. From school professionals' worries to report, the process of mandatory reporting child neglect and abuse.

Elvhage G, Forsner M, Evalds-Kvist B, Lütznén K. Work related moral stress, moral reflections and ethical climate among Swedish school professionals when worrying about child neglect and abuse.

Forskningsutbyte

Under projekttiden har vi haft fortlöpande samarbete med professor Kim Lütznén; Karolinska Institutet och filosofie doktor Karin Lundén, Göteborgs Universitet. Filosofie doktor Beatrice Evalds-Kvist, Åbo har bidragit aktivt i bearbetning av data. Studien har också diskuterats med professor Staffan Jansson, Karlstads universitet och medicine doktor Björn Tingberg. Vi har också initierat kontakt med forskare inom området vid Linköpings universitet och planer finns på att finna

samarbetsformer kring forskning om barn som far illa; anmälningsplikt och samverkan med socialtjänsten.

Under våren deltog vi i en konferens vid Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete om *Socialt arbete i skolan: Perspektiv, metoder och utmaningar ur ett nordiskt perspektiv*. Konferensen var den tredje i ordningen som arrangerats med syfte att skapa en plattform för att utveckla, stimulera och sprida forskning som berör både skola och socialt arbete.

Under hösten kommer vi att delta i en konferens rörande barn som far illa som arrangeras av The International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect (ISPCAN) i Rumänien 27 september – 1 oktober 2015. Syfte med deltagande att kunna initiera ett forskningssamarbete med forskare i de europeiska länderna. Tyvärr hade vi inte hunnit så långt i datainsamling och analys så att vi kunde skicka in abstrakt för presentation vid konferensen men planerar att göra det till kommande konferens.

Vi planerar att fortsätta studier inom processen i skolan när barn misstänks fara illa genom:

- a) fokusgrupper för rektorer och chefer i socialtjänst
- b) en pilotstudie för att testa genomförbarheten i en policyimplementeringsstudie
- c) policyimplementering -en intervention med avsikt att minska påfrestningarna för skolpersonalen, underlätta processen vid anmälningar till socialtjänsten och öka följsamheten till anmälningsplikten